

dolum et metum non subsistat; quippe donatio, qualis censetur esse renuntiatio, si libera non est, firma censi non debet. Si vero privilegium non in commodum solius renuntiantis cedat, sed in bonum alterius tertii vel communitatis, uti *privilegium canonis*, nequit ab Ecclesiastico eidem renuntiare.

4°. Privilegium tollitur per *non usum*, si vel sub conditione usus sit datum, vel cedat in aliorum gravamen, idque per viam præscriptionis vel facite renuntiationis. Pro *ratione* sunt apertæ leges de præscript. 30 vel 40 ann., de servit. præd. urb., et de nundin. Tenetur autem privilegiatus uti privilegio, si hoc detur ad aliquid aliunde præceptum, ut si cui per privilegium licet audire Missam tempore interdicti, is tenetur audire Missam diebus festis; aut si ex non usu sequatur grave damnum vel privilegiati, v. g. capitis damandi, si privilegium non ostenderet, vel aliorum v. g. creditorum, quibus satisfieri non posset, si privilegiatus et immunis a decimis solvendis, eas tamen solveret.

3°. Per *usum seu actum contrarium* privilegium negativum, vi cuius alias debitum omittere licet, tollitur, si tractum successivum non habeat: per *abusum* ipso facto amittitur privilegium, si abusus tollat finem privilegii. *Ratio primi*: quia tale privilegium datur pro uno actu; ergo si illo tempore, quo hic actus ponendus est, actus contrarius ponitur, cessat privilegium: secus, si habeat *tractum successivum*, quia tunc vi unius actus contrarii non ponitur sufficiens renuntiatio, nec is toti privilegio adæquate opponitur: secus si privilegium sit *affirmativum*, vi cuius aliquid facere licet, quia hoc proprie non habet actum contrarium, ideoque solus non usus ei non repugnat. *Ratio secundi*: quia sicut lex, ita privilegium, sublato fine tollitur, et quidem totum, si finis totalis, vel ex parte, si finis partialis tollitur, saltem post sententiam declaratoriam criminis. Si vero abusus sit in eo tantum, quod finis negligatur, aut extendatur privilegium ultra concessam potestatem, requiritur etiam sententia iudicis condemnatoria, cum leges dicant, abusum concessæ potestatis mereri, ut privilegium amittatur.

202. *Observa*. Solus is, qui legem ferre, etiam privilegium concedere potest, cum vel interveniat dispensatio in lege, si privilegium sit contra jus; dispensare autem nemo, nisi qui legem condere valet: vel, si privilegium sit præter jus, talis esse debet privilegiatus, qui alios per modum legis cogat, ne privilegii usum impediant; hoc vero solus legislator potest. Verum ut rite intelligatur gratia privilegii, *generatim* attendendum ad ipsam concessionem, et ad antecedentia ac consequentia concessionem: quippe ex antecedentibus cognoscitur concessio facta ex motu proprio, vel ad instantiam, item subreptio vel obreptio; ipsa concessio manifestat diversitatem privilegiorum, et ex consequentibus intelligitur, an derogat juri communi, an defectus suppleantur, an adhibeatur clausula etc. Porro *sensum* privilegii indicat initium privilegii, vel subjectum materiæ, vel privilegium simile; sin, recurrendum ad superiorem, aut judicandum juxta leges et principia interpretationis. Denique singulorum *exempla* privilegiorum, uti et principiorum hactenus expositorum quam uberes, tam solidas dilucidationes suppeditat SUARESIUS, in materia legum facile princeps.

ARTICULUS IV.

DE CONSUETUDINE LEGIS HUMANÆ ABROGATORIA.

§ I.

Quid sit, et qualis esse debeat consuetudo contra legem?

203. *Nota*. Consuetudo præcipue triplex discernitur, alia *secundum legem*, quæ nihil aliud est, quam legis præexistentis executio seu observantia, et consuetudo facti dicitur: alia *præter legem*, quæ simpliciter consuetudo vocatur, et est jus quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur, cum lex deficit, can. 5. Dist. 1.: alia *contra legem*, quæ legem abrogat, vel non recipiendo et non observando, vel actus legi contrarios faciendo, atque ista dicitur desuetudo. Præterea consuetudo, *generalis* dicitur respectu totius v. g. Ecclesiæ, *particularis* respectu Diocæseos, *specialissima* respectu alicujus v. g. Monasterii, *generalissima* ad orbis fere totius provincias porrecta, constituit jus gentium. Demum alia relate ad materiam vel ecclesiasticam, vel civilem, dicitur vel *canonica*, vel *civilis*, sive dein a clericis, sive a laicis, sive ab utrisque introducatur. Nos hic potissimum de consuetudine loquimur, quæ est *contra legem*.

204. *Dico I*. Consuetudo est *jus non scriptum, diuturnis populi moribus introductum, cum aliquo legislatoris consensu*. Differt a *lege*, quæ ex sola Principis voluntate pendet, atque alio modo promulgatur et introducitur; a *traditione*, quæ nec legem abrogat, nec jus novum constituit, sed jam constitutum promulgat et applicat: ab *usu et moribus populi*, qui potius sunt causa consuetudinis, ideoque materialis seu causalis, et consuetudo facti dicuntur, cum consuetudo formalis, nempe ipsum jus ex moribus populi resultans, sit et dicatur consuetudo juris: a *stilo curiæ*, qui habet vim legis circa ea duntaxat, quæ judicia concernunt, consuetudo autem non ita respicit materiam certam: a *præscriptione*, quia hæc personas tantum privatas, aut saltem communitatem non qua talem attinet, occupatur in acquirendis tum corporalibus tum incorporalibus, circa tempus requisitum varias induit formas, diminuit jura et dominia rerum, quin requirat consensum illius, contra quem præscribit, requirit autem bonam fidem et titulum; at consuetudo integram perfectamque communitatem respicit, versatur solum circa incorporalia, non inhiat alieno juri aut dominio, universim requirit decennium, et quamvis sæpe cum mala fide inchoetur, Principis tamen consensus vel personalis vel legalis requiritur, qui est pro titulo, et consuetudinem formalem ac completam legitimat. De hac consuetudine, ejus quotidianus passim usus est, explicatius hic disserendum; dicitur autem

Jus non scriptum: *jus*, quia inveterata consuetudo pro lege custoditur, L. 32. ff. de LL., et consuetudo juris inducit jus contrarium, vel prohibendo quod antea licitum, vel permettendo quod antea illicitum erat: *non scriptum*, quia licet postmodum scriptis consignetur, tamen lex scripta non dicitur, eo quod non tam a voluntate legislatoris promulgata, quam ab usu

et moribus populi exortum sit; patet in duobus libris Feudorum, qui Corpori Juris scripto inserti non censentur jus scriptum, sed consuetudinarium, quia a moribus populorum suam ducunt originem.

Populi moribus, h. e. actibus frequentatis majoris saltem partis de communitate *perfecta*, cui nempe lex imponi possit, et quæ, nisi in Principem suam potestatem transtulisset, ferre legem ipsa posset; colligitur ex l. 35. ff. de LL., l. 32. c. de LL., et l. 19. ff. ad municip.; hi vero actus debent esse *positivi*, quod patet ex ipsa notione consuetudinis, et quidem cum animo inducendi consuetudinem, et abrogandi legem, quia actus non operantur ultra intentionem agentium, quin tamen expressa sit intentio, et a singulis elicienda; atque hinc actus meræ facultatis, aut qui solum ex devotione, quamvis diutissime, fiunt, non inducunt consuetudinem in vim legis: *voluntarii*, sicut lex requirit actum voluntarium Principis; proin non ex errore aut ignorantia esse debent, cum juxta leges nihil tam sit contrarium consensui, quam vis, metus, et ignorantia: *publici et notorii*, saltem notorietate facti, quia actus clam gesti non habent rationem promulgationis, qualis ad legem etiam non scriptam requiritur: *frequentati*, quia mores populi frequentiam dicunt; tot ergo actus esse debent, quot judicio judicis vel prudentis viri sufficiunt, ut consensum populi continuatum satis expriment.

Diuturnis, scilicet per tempus plurium annorum non interruptum, quia ubi jus præscribit tempus, hoc semper censetur continuum, et loquens de consuetudine, eam vocat longævam, inveteratam, vetustissimam. Cum vero leges tempus illud longum ad consuetudinem requisitum non definiunt, et decennium in jure sit tempus longum, hoc ordinarie sufficit pro qualibet consuetudine, etiam præscriptiva legis ecclesiasticæ.

Cum aliquo legislatoris consensu: nam sicut populus non potest ferre, ita nec abrogare legem, si Princeps resistat; non tamen requiritur consensus formalis aut personalis, quo is mores populi expresse approbet, sed sufficit vel tacitus, quo Princeps, cum facile potest, non contradicit, vel juridicus aut generalis in jure expressus, quo omni consuetudini legitimæ, quamvis a Principe ignoratæ, Princeps vim tribuit inducendi vel abrogandi legem. Inde duplex dignoscitur via introducendæ consuetudinis, *via præscriptionis*, dum nempe mores populi debito modo ac tempore continuantur ignorante legislatore, cujus proin legalis tantum consensus habetur, et *via conniventia*, si legislator hos populi mores scit et dissimulat, et sic consensus ejusdem tacitus habetur.

Si ais: Ad præscribendum contra absentem requiruntur 20, contra Ecclesiam Romanam 100, et contra quamvis aliam 40 anni; ergo nec ad consuetudinem decennium ordinarie sufficit.

R. *Ad 1.* Præscriptio tollit jus ac dominium alterius, non item consuetudo, cum legislator ipse suum dederit consensum per illas leges, quibus consuetudinem quamlibet legitimam approbavit, eique vim tribuit. Ad hæc tempus 20 annorum in jure expressum est in favorem absentis a rebus suis, nullibi vero jura expriment, quod requirantur plures, quam 10 anni ad consuetudinem, quamvis legislator sit absens, modo actus sint continui et non interrupti; censentur autem interrupti, si major pars communitatis vel unico

actu contrarium ageret, vel superior puniret transgressores legis, quorum actus tendunt ad legem abrogandam.

Ad 2 et 3. Licet contra Ecclesiam Romanam, aliasve Ecclesias præscribi non possit intra decennium, possunt tamen leges ecclesiasticæ contraria consuetudine intra 10 annos abrogari, cum hoc non sit contra Ecclesiam, tum quia fit cum consensu Ecclesiæ, et Pontifex legem potest restituere, ut primum visa fuerit utilis aut necessaria, tum quia lex ecclesiastica non censetur jus aliquod aut res immobilis.

205. *Dico II.* Consuetudo debet esse *rationabilis*, saltem negative.

Prob. Consuetudo est loco legis, et habet vim legis; ergo sicut omnis lex, ita et consuetudo rationabilis esse debet, saltem negative, h. e. non debet repugnare legi naturali aut divinæ, nec decentiæ et æquitati, ut si absque justa causa absentibus Canonicis darentur quotidianæ distributiones; neque rectæ rationi, bonis moribus ac religioni: non debet inducere nimiam licentiam aut occasionem peccandi, nec enervare disciplinam ecclesiasticam, ut si permitteret, interdictum aliasve censuras impune violari, nec subvertere libertatem ecclesiasticam, permittendo e. g. personas ecclesiasticas tanquam reos trahi ad forum seculare: non debet esse periculosa reipublicæ, tendens ad ejus perturbationem, bonorum dissipationem, judiciorum perversionem; nec damnosa Ecclesiis, permittens laicis, prolubitu disponere de rebus ecclesiasticis, conferri beneficia ecclesiastica sine auctoritate Prælati Eccles.: denique non debet esse reprobata tanquam corruptela a jure positivo humano, quia quamdiu eadem circumstantiæ manent, talis consuetudo manet irrationabilis, utpote vel directe vel indirecte repugnans juri naturali, aut decentiæ et æquitati.

Hæc si absint, consuetudo est de se honesta, vel saltem non inhonesta, et quamvis non habeatur specialis ratio, imo repugnet legi positivæ, censetur tamen rationabilis et conducens ad bonum publicum, videlicet ex ratione positiva generali, quia stante tali consuetudine subditi reguntur suavius, tolluntur laquei conscientiarum, frequentes legum transgressiones, et perturbationes reipublicæ ex iis ortæ.

Si ais 1. Consuetudo est contra legem, et introducitur per actus peccaminosos; ergo nequit esse rationabilis.

R. 1. Sicut lex posterior abrogans priorem potest esse rationabilis, ita et consuetudo legem formaliter abrogans, id quod aperte supponitur C. fin. h. t., quo dicitur, quod consuetudo non præjudicet juri positivo, nisi fuerit *rationabilis et legitime sit præscripta*; supponit ergo GREG. IX., consuetudinem etiam juri positivo contrariam posse rationabilem esse.

R. 2. *D. A.* Consuetudo facti seu causalis est contra legem, et introducitur per actus peccaminosos C. Consuetudo juris, seu formalis N. Hæc enim jam completa non est contra legem, quæ amplius non existit, sicut lex posterior abrogans priorem non est proprie contra legem, utpote jam abrogatam. Equidem plures DD. existimant, consuetudinem non tam a primis transgressoribus introduci, quam ab eorum posteris sibi persuadentibus, antecessores suos licite egisse; verum tametsi concedatur, primos transgressores peccasse, tamen formalis consuetudo ad tales actus consequens, quæ sola vim legis obtinet, potius ex voluntate Principis legem abrogantis et

consuetudinem approbantis enascitur, quam ex actibus peccaminosis, ita ut actus contra legem passim facti duntaxat ansam dederint Principi, legem propter ejus inutilitatem ad bonum publicum, ad ultiores ejusdem transgressiones evitandas, revocandi, et moribus populi ad bonum publicum hic et nunc magis conducentibus assentiendi: fere sicut legislatores mutatis circumstantiis ob majus bonum communitatis priores leges abrogant per leges posteriores. Esto, malos exin occasionem capere posse ad leges violandas; id vero non ita nocivum esse videtur bono publico, quam perseverantia legis, cujus observantia propter continuatos diu actus contrarios sperari moraliter non potest.

Si ais 2. Consuetudo contra legem est præscriptiva legis; ergo requirit bonam fidem, sicut omnis præscriptio: sed ubi interveniunt actus peccaminosi et formales transgressiones legis, non datur bona fides; ergo.

R. D. A. Est præscriptiva, h. e. consuetudo, ut legem abroget, debet esse legitime præscripta quoad tempus *C.* quoad bonam fidem *N.* Bona fides nec requiritur ad consuetudinem *inchoandam*, quia hæc inchoari non potest, nisi lege adhuc vigente, adeoque per transgressiones legis; sæpe tamen contingit, eas non esse *formaliter* peccaminosas, dum nempe bona fide existimant subditi, propter legis difficultatem aliasve circumstantias se lege non teneri; id quod de antecessoribus legem non observantibus præsumi sæpe potest; si tamen reipsa peccent, non tam ex his eorum actibus peccaminosis, quam ex consensu Principis suam consuetudo vim obtinet: neque ad *continuandam*, quia ob frequentes et continuatas legis transgressiones jura videntur consentire in consuetudinem legis abrogatoriam, ne subditi pluribus peccatis illaqueentur, sicut legislator ex ejusmodi transgressionibus sæpe occasionem sumit, expresse vel tacite consentiendi in abrogationem legis. Potuit autem malæ etiam fidei consuetudo permitti, quia legem ea non abrogat, nisi accedente aliquo consensu legislatoris; non item præscriptio, quæ invito domino transfert dominium rei, quod si cum mala etiam fide transferri posset, fortiorum violentiæ et latronum calliditati bona aliena exponerentur.

Si ais 3. Juxta *L. Consuetudinis. 2. C. quæ sit long. Consuet.* nequit consuetudo vincere legem; ergo nec abrogare: sic enim dicitur: *Consuetudinis ususque longævi non vilis auctoritas est, verum non usque adeo sui valitura momento, ut aut rationem vincat aut legem.*

R. D. A. Et lex citata loquitur de consuetudine necessariis requisitis destituta, uti eam *DD.* communiter interpretantur *C. de consuetudine rationabili*, omnique ex parte legitima *N.* Lex citata explicatur per *C. fin. h. t.*, licet etiam *longævæ Consuetudinis non sit vilis auctoritas, non est tamen usque adeo valitura, ut vel juri positivo debeat præjudicium generare, nisi fuerit rationabilis, et legitime sit præscripta*: sed consuetudo, de qua hic sermo, est *rationabilis*, quia omnibus necessariis requisitis ac præprimis consensu Principis instructa, et post decennium *legitime præscripta* est; ergo. Aliud est de legibus naturalibus ac divinis, ad quas per frequentes earum violationes pariter abrogandas nemo prudens suam intentionem dirigit: versari autem illas circa intrinsecè bona vel mala, atque altioris esse ordinis, facile omnes intelligunt: ac demum quis præsumat, suis legum

æternarum prævaricationibus tandem supremi legislatoris consensum accedere?

Advertendum denique, quod *in dubio*, sitne consuetudo rationabilis aut bono communi expediens, censi rationabilis debeat, si legi non sit contraria, cum delicta non præsumantur, ac proinde posteri in consuetudine a majoribus introducta pergere possunt: si sit contra legem, *in dubio* standum est pro lege, quia lex certa est in possessione, cui prævalere non debet honestas dubia consuetudinis; excipe *immemoriam*, quia tempus immemoriale sicut de justitia tituli, ita etiam de rationabilitate consuetudinis præsumptionem parit.

§ II.

Quinam sint effectus consuetudinis?

206. *Nota.* Consuetudo *secundum legem* non inducit jus novum, sed legem latam firmat, et dubiam declarat ac interpretatur. Consuetudo *præter legem* inducit obligationem et jus novum, docente *S. Aug. ep. 36., mos populi Dei, et instituta Majorum pro lege sunt tenenda; et sicut prævaricatores legum divinarum, ita contemptores consuetudinum ecclesiasticarum coercendi sunt.* Consuetudo *contra legem* abrogat legem, et non tam facit jus novum obligans, quam permittens, quia dum facit licitum, quod alias illicitum erat, nullam ejus faciendi necessitatem imponit. Posset vero etiam consuetudo non tantum abrogare legem, sed et novam constituere, ut si communitas aliqua inciperet abrogare legem, 7 testes requirentem ad testamentum, per actus contrarios, v. g. tantum adhibendo 4 testes, simul autem vellet irritum esse testamentum, si pauciores, quam 4 testes adhiberentur. Hæc fere singula satis aperta sunt.

Quæritur autem hic 1°. Quandonam mores populi seu actus frequentati censendi sint inducere consuetudinem obligatoriam? 2°. Utrum possit consuetudo abrogare legem etiam irritantem, item legem cum clausula, *non obstante quavis consuetudine*? 3°. An et qualis interpretatio sit effectus consuetudinis?

207. *Dico I.* Consuetudo obligat in conscientia, si in re gravi et difficili introducatur, si sit valde utilis reipublicæ, si probi piaculo sibi ducant contra eam agere, et si contra eam agentes castigentur.

Ratio: Quia ex his circumstantiis recte conjicitur, quod actus populi frequentati non sint *supererogatorii* ac *meræ facultatis*, sed censendi sint inducere consuetudinem obligatoriam, maxime cum populus in re difficili non soleat operari conformiter absque obligatione. Si vero absint ejusmodi circumstantiæ, *in dubio* præsumendum potius est contrarium, et lex seu obligatio probari debet. Altamen non requiritur, ut consuetudo sit approbata in judicio contradictorio, aut introducta per actum judiciale, sed sufficit *notorietas facti* per actus extra-judiciales: quamvis enim actus judiciales sufficiant ad inducendam ac probandam consuetudinem, tamen necessarii non sunt, quia sine illis potest ea esse rationabilis, legitime præscripta, et de ea per duos v. g. testes de visu satis constare.

Consuetudo autem habens vim legis potest obligare, sicut lex scripta, vel

sub pœna, vel sub culpa, vel sub utraque, cum quoad hoc a lege scripta non differat; imo potest per consuetudinem, ad instar legis scriptæ, abrogari obligatio ad culpam, manente obligatione ad pœnam saltem improprie dictam, et vicissim.

208. *Dico II.* Consuetudo potest abrogare leges etiam irritantes, quin et leges cum clausula, *non obstante* etc.

Ratio primi: quia etiam lex scripta potest abrogare leges, quæ dant formam actui, aut ad agendum inhabilitant.

Ratio secundi: quia mutari possunt circumstantiæ ita, ut consuetudo contraria legi cum tali clausula incipiat esse rationabilis; sicut ergo pro tali casu legislator suam ipse legem abrogare rationabiliter potest, ita et consuetudo. Quandoque vero circumstantiæ ita sint mutatæ, ut consuetudo videatur esse rationabilis, arbitrio iudicis, vel prudentum æstimationi relinquendum: quæ si non mutantur, nequit illa esse rationabilis, cum lex reprobans consuetudinem contrariam pergat esse rationabilis, deficiatque consensus legislatoris in consuetudinem reprobam, cujus efficaciam impedit: sicut lex omnino prohibens præscriptionem alicujus rei, impedit ejus præscriptionem, licet adsit titulus et bona fides. Hæc vel maxime etiam tenent de consuetudine *immemoriali*, quæ fere æquiparatur privilegio, et clausula legis prohibente vel irritante consuetudinem contrariam vix comprehenditur.

Si ais 1. Si leges etiam *irritantes* abrogare potest consuetudo; ergo per illam introduci poterunt impedimenta matrimonii dirimentia, et introducta rursus abrogari, quod tamen c. 5. de *Consang. et Affin.* vocatur *corruptela*. Item si consuetudo *immemorialis* est instar privilegii; ergo qui eam allegat, e. g. laicus, poterit acquirere jus decimandi, eligendi, confirmandi in ordine ad beneficia ecclesiastica, poterit per illam obtineri v. g. immunitas ab observatione interdicti, potestas simul habendi plures canonicatus etc.: hoc dici nequit; ergo.

R. *Ad 1.* Cap. cit. intelligendum est de consuetudine necdum legitime præscripta.

Ad 2. N. seq. Consuetudo *immemorialis* non in omnibus æquiparatur privilegio, cum laicus prædicta jura ecclesiastica obtinere valeat per privilegium, non item per consuetudinem aut præscriptionem, nisi privilegio Pontificio, quod vel reipsa datum sit, vel datum esse præsumatur, ad ea laicus habilitetur; hoc ergo secluso laicus sicut est incapax ea jura possidendi, ita et acquirendi. Præterea excipitur casus, quo consuetudo a lege reprobatur tanquam abusus et *corruptela*: tunc enim manentibus iisdem circumstantiis et causis reprobandi, nec *immemoriali* tempore fieri potest rationabilis, v. g. consuetudo non servandi interdictum ecclesiasticum, plures simul præbendas obtinendi etc.

Si ais 2. Consuetudo *immemorialis* fundat præsumptionem privilegii; ergo quod vi privilegii, etiam vi talis consuetudinis acquiri et possideri potest.

R. *D. A.* Et hæc præsumptio est juris et de jure, nullam admittens probationem in contrarium *N.* Non est juris, sed potius facti, ita ut, si vitium tituli vel defectus privilegii a parte adversa satis probetur, præsumptio cedere veritati debeat *C.* Tempus *immemoriale* fundare potest præsumptionem pri-

villegii, præsertim concurrente simul constanti fama de concessio privilegio Pontificio, ita ut possessio juris continuari possit, donec probetur privilegium non esse obtentum. Præterea consuetudo, quæ non est *immemorialis*, probari debet, sicut præscriptio, eo quod facta non præsumantur, idque vel per litteras publicas; instrumenta vel acta judicialia, aut famam publicam, aut duos minimum testes de visu. Dixi *duos testes*, quia licet uni auctori gravi, cui nemo contradicit, adhiberi fides pro foro interno possit, tamen pro foro externo unus testis, quamvis excellens, non probat *concludenter*, sed tantum *præsumptive*; neque extra casum consuetudinis valde antiquæ admittitur juramentum suppletorium, quia, cum consuetudo pluribus nota esse debeat, testimonium foret suspectum. Dixi *testes de visu*, qui deponant se vidisse, in illo loco sic observari continuo per decennium, scientibus et præsentibus multis. *Immemorialis* probatur, si duo saltem testentur, se vidisse et a majoribus audivisse observatum, quin viderint vel audiverint contrarium.

209. *Dico III.* Consuetudo necdum præscripta facit interpretationem legis *doctrinalem*, legitime præscripta *usualem*, quæ sit omnino authentica, habens vim legis.

Ratio: quia consuetudo c. 8. de *Consuet. optima legum interpres*, secundum quam regulandi contractus, judicia interna et externa etc. Videnum. 204.

210. *Observa.* Consuetudo cessat et abrogatur 1º. Per *consuetudinem contrariam*, scilicet universalis per universalem, et particularis per particularem; universali etiam derogatur per particularem, in quantum hæc illi contraria est; per non usum autem consuetudo jam completa non abrogatur, si ejus exercendæ ulterius occasio nulla fuit: 2º. Per *legem novam* clare ac directe *contrariam*, itidem universalis per universalem, etsi lex consuetudinis mentionem non faciat, neque addat clausulam derogatoriam; ut vero particularis consuetudo tollatur per legem universalem, hæc illius meminisse debet, aut saltem addere clausulam derogatoriam generalem cujusque consuetudinis contrariæ, id quod probabiliter etiam tenet de lege particulari supremi Principis, Papæ aut Imperatoris lata pro loco speciali, in quo viget consuetudo specialis, præsertim *immemorialis* illius loci: quippe consuetudo universalis, non item particulares omnium locorum consuetudines censentur esse cognitæ legislatori supremo et universali, propter locorum sibi subditorum multitudinem, et molem negotiorum. Aliud est de Principe inferiore, cujus non ita amplum est imperium: hic, quia præsumitur nosse particulares locorum consuetudines, hoc ipso, quod legem fert iis directe contrariam, easdem abrogat.

Cavendum autem, ne Princeps legem ferat adversus consuetudinem, quæ vere utilis est, cum ea lex, utpote bono communi contraria, vera lex non esset; imo si minus etiam utilis est consuetudo, toleranda potius, quam tollenda videtur S. AUGUSTINO, qui ep. 54. *sola*, inquit, *mutatio consuetudinis, etiam quæ adjuvat utilitate, novitate perturbat*, censens propterea, ceremonias quasdam Religionis Christianæ minus consentaneas ferendas esse potius, quam tollendas cum offensione populorum. Igitur meminisse *in abrogandis consuetudinibus* Superior debet, multa licere quæ non expediunt, tollendum esse abusum usu retento, zizania quidem colligenda, sed caute admodum, ne simul et triticum eradicetur.